

Puutarha ja antiikin ihminen

Samuli Simelius

Ihmisen elämään – niin antiikissa kuin nykyaikana – kuuluu omasta sosiaalisesta asemastaan viestiminen kansainvälisille. Se ei aina ole kovinkaan harkittua toimintaa, vaan tapahtuu suhteellisen automaattisesti seuratessa aikaa ja muita ihmisiä. Esimerkiksi trendit ohjailevat meitä, ja vaikka emme tietoisesti seuraisi niitä, ne vaikuttavat siihen millaisia tuotteita on tarjolla ja tätä kautta vaikuttavat valintoihimme ja elämäämme. Yhteiskunta vaikutti näin myös antiikissa, aina puutarhoihin asti. Tutkin väitöskirjassani *Pompeian peristyle gardens as a means of socioeconomic representation* (2018) Pompejin puutarhoja sosioekonomisen aseman kuvastajina ja 2021 julkaistaan tieteellinen kirjani samasta aiheesta. Sain väitöskirjatyöhöni avuksi Villa Lanten ystävien apurahan 2014.

Nykyisessä länsimaisessa yhteiskunnassa voisi sanoa, että näkyvin ulkoinen väline, jolla kommunikoimme asemastamme, on pukeutuminen. Sillä voi viestiä monella tavalla. Suuren yrityksen johtajan ei tarvitse pukeutua kalliiseen pukuun, mutta pukeutumalla esimerkiksi huppariin hän pyrkii lähettämään vieläkin voimakkaamman viestin: Hänen asemansa on niin merkittävä, ettei henkilön tarvitse välittää pukeutumiskoodeista, joita muut hänen kollegansa seuraavat.

Antiikissa vaatetus oli tarkemmin säädelty kuin nykypäivänä. Eri yhteiskuntaryhmien edustajien odotettiin pukeutuvan tietyllä tavalla. Tärkeässä asemassa olevien miesten piti – ainakin merkittävässä tilaisuuksissa – käyttää togaa. Toisaalta muiden yhteiskunnan ryhmien ei ollut hyväksyttävää käyttää tätä vaatetta. Esimerkiksi naisella togan käyttö saattoi viitata

Casa di Polibion peristyylipuutarha. Kuva: Samuli Simelius.

siihen, että hän oli prostituoitu. Koska pukeutuminen oli tiukasta säännöstelty, ei se tarjonnut mahdollisuutta esittää kovinkaan monipuolista kuvaa yksilön asemasta, siksi roomalaisessa maailmassa statuksen viestimisessä oli käytettävä myös muita apuvälineitä.

Yksi parhaimmista tavoista yhteiskunnallisen aseman viestittämiseen antiikin maailmassa oli asunto. Roomalainen maailma ei tuntenut toimistoja, eikä työn ja kodin erottamista samalla tavalla kuin oma aikamme. Kotona siis hoidettiin paljon työhön ja julkiseen elämään liittyviä asioita, ja siksi yksityisasunnoissa vierailtiin varsin usein – ainakin jos omistaja oli yhteisössä merkittävässä asemassa.

Jotkut roomalaisen talon huoneista ja tiloista soveltuivat paremmin yhteiskunnallisen aseman näyttämiseen vierailijoille kuin toiset. Perinteisesti tutkimus on erottanut roomalaisessa

talossa julkisen ja yksityisen puolen. Julkisen osan on katsottu olleen valjastettu esittämään omistajan yhteiskunnallista statusta ja sen on nähty keskittyneen atriumin, eli eteishallin ympärille. Loput talosta on nähty enemmän tai vähemmän yksityiseksi. Jotkut tutkijat ovat kuitenkin tulkinneet talon puutarhan kuuluvan julkiseen osaan tai olleen puolijulkinen – esimerkiksi siten että siellä saivat vierailia ystävät ja muut henkilöt, jotka omistaja tunsu paremmin.

Käsitys roomalaisen talon selkeästä jaosta yksityiseen ja julkiseen osaan on kyseenalaistettu viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Roomalaisilla ei ollut samanlaista yksityisyyden käsitystä kuin nykyään. Lisäksi talojen arkeologista materiaalia tarkasteltaessa vaikuttaa siltä, että monia tiloja on saatettu käyttää oman aseman välittämiseen ulkopuolisille – ei

pelkästään atriumin aluetta. Peristyylipuutarha (pylväskäytävän ympäröimä puutarha) oli yksi käytännöllisimmistä tiloista tähän tarkoitukseen. Se oli usein suuri ja näkyvä tila, sekä talon sisäinen liikenne kulki sen kautta, siksi sitä kannatti hyödyntää, jos halusi antaa vieraille tietyn kuvan itsestään.

Pompeji – vastaus kaikkiin kysymyksiin antiikin arjesta?

Roomalaisen talon tutkimuksessa Pompejilla on keskeinen asema sen tarjoaman materiaalin määrän ja laadun suhteen. Hautautunut kaupunki on saanut aseman ehkä kaikista legendaarisimpana arkeologisena kohteena maailmassa. Kaupungin tuhonnut tulivuoren purkaus antaa lupauksen leikkauksesta keskelle antiikin Rooman arkipäivää – tai ainakin näin helposti uskotaan. Tilanne ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Elämä kaupungissa ei pysähtynyt yhdellä sekunnilla vaan purkaus kesti tunteja, joten Pompeji on pikemminkin kuvaus antiikin kaupungista keskellä kriisiä.

Pompejia pidetään arkeologian aarreaittana, josta löytyy täysin uniikkeja lähteitä. Osin tämä on totta, mutta kaikkeen kaupungin kaivaukset eivät vastaa. Pompejista suuri osa kaivettiin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Vaikka aikakaudella kaivausten menetelmät hiljalleen kehittyivät ja yhä uusia lähde-ryhmiä huomioitiin kaivausten dokumentoinnissa, päähuomio kiinnittyi asioihin, joita aikakautena pidettiin arvokkaina kuten seinämaalauksiin, veistoksiin ja arvometalleihin.

Myös puutarha-arkeologian osalta Pompeji vaikuttaa olevan tutkijan paratiisi. Näin onkin, jos vertaa lähes mihin tahansa muuhun antiikin arkeologiseen kohteeseen, mutta kuitenkin Pompejinkaan osalta tilanne ei aina ole kovin kaksinen. Vaikka kaupungissa on ollut satoja puutarhoja, ne ovat kasvilöytöjen osalta dokumentoitu huonosti – jos niitä on dokumentoitu ollenkaan. Puutarhan kasvit ovat todennäköisesti olleet tärkeä osa oman vaurauden ja aseman näyttämisessä muille. Ei ole

vaikea kuvitella suurta kukkaloistoa ruusuistaan kuuluisan kaupungin puutarhoihin. Tämä loisto olisi vaatinut paljon työtä ja kunnossa pitoa, mikä taas kertoo omistajan vauraudesta sekä mahdollisesti esteettisestä mausta. Kuitenkaan meillä ei ole juurikaan tietoa, miltä kasvillisuus lukuisissa Pompejin puutarhoissa on näyttänyt.

Peristyylipuutarhoista vain kaksi, *Casa di Polibion* ja *Casa dei pittori al lavoron*, on tutkittu tarkkuudella, jolla voimme jotenkin päätellä, miten kasvit puutarhassa sijaitsivat. Molemmat on kaivettu viimeisen 50 vuoden aikana. Valitettavasti kasvien lajeja on edelleenkin vaikea tunnistaa. Kun peristyylipuutarhoja on Pompejissa noin 250, ei kahdesta esimerkistä voi tehdä päteviä yleistyksiä siitä millaista kasvillisuus näissä vihertiloissa on ollut.

Casa dei Vettiin eteläinen peristyylipuutarha.
Kuva: Samuli Simelius.

Kasvien ja puutarhojen tutkiminen onkin ala, jossa on paljon työtä tehtävänä – myös kentällä. Kolmas puutarha liittyy *Casa di Polibion* ja *Casa dei pittori al lavoro*n joukkoon mahdollisesti lähivuosina, kun uusilla kaivauksilla Pompejin pohjoisosassa on tullut esiin puutarha, jota reunusti pylväskäytävä. *Casa del Giardinon* kaivausten julkaisemisessa menee kuitenkin oletetusti vuosia.

Puutarhatutkimus etenee myös muualla Pompejissa. Olen vuosi toiminut yhteistyössä Cornellin yliopiston tutkijoiden kanssa, jotka ovat erikoistuneet puutarha-arkeologiaan. Tavoitteena on ollut kehittää metodeja, joilla kasveja voisi tunnistaa helpommin ja mahdollisesti rekonstruoida puutarhoja jo vuosikymmeniä tai -satoja sitten kaivetuista taloista, kuten *Casa della Regina Carolina* -projektissa on tarkoitus. Työ ei ole helppoa eikä nopeaa, mutta hiljalleen tieto tälläkin saralla lisääntyy.

Lähteiden määrä, ei laatu

Jos Pompeji ei siis aina ole kaiken hehkutuksen arvoinen lähteiden ihmesampo, niin onko sen tarunhohtoisessa maineessa sitten mitään perää? Kyllä on. Pompeji on monella tavalla erityinen ja korvaamaton lähdekokonaisuus antiikintutkimukselle. Erityisesti se määrää materiaalia, jonka kaupunki tarjoaa, on vertaansa vailla. Pompejin ja sen tutkimuksen keskiöön on kuitenkin harvemmin nostettu suuret lähdemassat.

Kärjistäen voisi sanoa, että välillä tutkijat sortuvat poimaan rusinat pullasta ja valitsevat Pompejin materiaalista vain ne esimerkit, jotka sopivat heidän hypoteesiinsa, eivätkä ole tehneet kattavaa analyysia kaupungin kaikista lähteistä, jotka myös valottaisivat heidän tutkimuskysymyksiään. Pompejin osalta on tutkittu enemmän juuri sitä, mikä on erikoista, kuin sitä mikä on tavallista, vaikka kaupunkia mainostetaan näyteikkunana tavalliseen elämään tai arkeen.

On ymmärrettävää, ettei Pompejia ole usein lähdetty tutki-
maan kattavasti. Jo työmäärä pelottaa monet pois ja lisäksi se
ei ole useasti edes käytännössä mahdollista. Koko kaupungin
tai edes suuren osan kattava otanta tarkoittaisi usein satoja tun-
teja kenttätyötä ja tuhansien sivujen lukemista erilaisista kai-
vausraporteista ja -kertomuksista.

Mitä peristyylipuutarha kertoo pompejilaisista?

Vaikka peristyylipuutarhoja on yli 250, ne eivät kuitenkaan
kuvasta jokaisen pompejilaisen varallisuutta. Päinvastoin pyl-
väskäytävän reunustama puutarha on ennen kaikkea nähty
kaupungin yläluokan talojen elementtinä, tai sitten varallisuut-
ta keränneiden nousukkaiden tapana korostaa omaa asemaan-
sa. Vaikka peristyylipuutarhaa on näinkin käytetty, ei se ole
lähellekään koko totuutta.

Tarkasteltaessa kaikkia Pompejin peristyyliä kahdessa vii-
destä ei ole mitään viitteitä siihen, että talon omistaja olisi
suunnitellut, että tilalla pyrittäisiin osoittamaan omaa asemaa
tai varallisuutta. Pikemminkin vaikuttaa siltä, että peristyyli
oli useassa talossa rakennettu vain arkkitehtonisista syistä: Se
oli kätevä ja tunnettu tapa tuoda taloon ilmaa ja valoa, sekä
ohjata liikettä talon sisällä.

Kaikki Pompejin yhteiskuntaluokat käyttivät peristyyliä –
ainakin kävelivät sellaisessa joskus – mutta silti köyhimmät
eivät omistaneet peristyylipuutarhaa, koska sellaisen omista-
minen vaati tiettyä varallisuutta. Tilatyypin yleisyys kuitenkin
viittaa siihen, että myös varakkaimman ryhmän alapuolella
olevat kaupunkilaiset, rakensivat sellaisia koteihinsa.

Miksi tätä ryhmää, joka ei ole rikkainta tai köyhintä, sitten
kutsuttaisiin? Keskiluokaksi? Termi on ollut ongelmallinen
nykytutkimukselle, erityisesti englantiapuhuvien tutkijoiden
keskuudessa. Heille sana keskiluokka vaikuttaa tuovan liiaksi
mieleen teollisen ja jälkiteollisen ajan. Termi on nähty liian
anakronistiseksi antiikintutkimukseen. Toisaalta esimerkiksi

italian osalta samaa ongelmaa ei vaikuta olevan, vaan sanapariin *ceto medio* törmää suhteellisen usein tutkimuksessa.

Lopulta ei ole kovin suurta merkitystä, mitä termiä tästä ihmisryhmästä käytämme – paitsi ehkä tutkimuksen sisäisen keskustelun kannalta. Tärkeämpää on se, että Pompeji tarjoaa uskomattoman paljon materiaalia, jonka avulla voimme perehtyä antiikiin yhteiskunnan alempiin kerroksiin. Niin iso osa Pompejista on kaivettu esiin, että on mahdollista suurin piirtein päätellä, mikä kaupungissa oli ”tavallista”. Esimerkiksi muissa antiikin kaupungeissa kaivettu pinta-ala on lähes aina niin pieni, että siitä on mahdotonta tehdä kovin kattavia päätelmiä, millaisissa taloissa kaupungin keskiverto väestö asui. Hyviä ja oppineita arvauksia tietenkin on useita.

Kopioijia vai innovaattoreita?

Pompeji on usein se materiaalivarasto, josta on kaivettu esimerkkejä antiikiin maailman ymmärtämiseen. Kuitenkin näkökulma on helposti määrittänyt pompejilaiset vain muiden roomalaisten tai kreikkalaisten kopioijiksi. Puutarhojen on nähty kuvastavan Rooman kaupungin eliitin puutarhoja, mutta pääkaupungissa ne olivat tutkijoiden mielestä suurempia, kauniimpia ja tahdikkaampia kuin Pompejin talojen viheralueet.

Näkemykset Rooman kaupungin puutarhoista ovat kuitenkin pitkälti tutkijoiden mielikuvituksen tuotosta, koska arkeologista materiaalia kaupungista on tältä osin kovin vähän. Siksi myös mielikuva, jonka mukaan pompejilaiset olisivat kopioineet roomalaista yläluokkaa, on vailla näyttöä. Vaikutteita Pompejiin on virrannut varmasti Roomasta ja muualta antiikin maailmasta, mutta hankalampaa on todeta, mikä asia on tullut mistäkin, ja mikä on ollut pompejilaisten omaa innovaatiota.

Otetaan esimerkiksi Vesuviuksen 79 jaa. purkauksessa hautautuneet huvilat. Ne on usein mielletty arkkitehtuurimuodin välittäjiksi Roomasta tai muista urbaaneista keskuksista pienempiin kaupunkeihin kuten Pompeji. Verrattaessa huviloiden

perityylipuutarhoja Pompejiin, niissä ei kuitenkaan ilmene kovinkaan paljon samanlaista koristelua. Nekin harvat tapaukset, joissa näin on, ovat kronologialtaan usein niin heikosti tunnettuja, että on lähes mahdotonta tietää, oliko kyseisiä koristelementtejä ensin huviloissa vai kaupunkien yksityistaloissa.

Peristyylipuutarha itsessään toimii hyvänä esimerkkinä. Vanhin tunnettu roomalaisen maailman yksityinen peristyylipuutarha löytyy Pompejin *Casa del Faunosta*. Jos siis seurataan ajallista logiikkaa, niin silloin peristyylipuutarha olisi ensiksi tullut Pompejiin ja levinnyt sieltä alueen huviloihin. Silti nämä ajoitukset ovat suhteellisen epätarkkoja ja lisäksi emme vielä varmastikaan tunne kaikkia alueen peristyylipuutarhoja, joten johtopäätöksen vetäminen tämän hetkisestä tilanteesta on riskialtista.

Jos verrataan keskenään Pompejin peristyyliä, löytyy niistä useita erilaisia keinoja varakkuuden osoittamiseen. Näitä erilaisia rikkauten esittämisen tapoja tutkaillessa ilmenee, että joissain tapauksissa varakkaimmat toimivat mallina muille. Ei voi yleistää, että keskiluokka olisi vain matkinut rikkaita. Kopiaimisen lisäksi nimittäin pompejilainen keskiluokka näyttää käyttäneen myös omia keinojaan esittää varakkuuttaan. Näitä ovat muun muassa suuret veistoskokoelmat ja kookkaat nisilliset suihkulähteet tai isot puutarha- ja metsästysaiheiset maalaukset, joita harvoin löytyy Pompejin suurimpien talojen peristyylipuutarhoista.

Tarkasteltaessa puutarhoja ei siis voi sanoa, että vaikutteet olisivat selvästi kulkeutuneet aina yhteiskunnassa ylhäältä alaspäin, vaan pompejilaiset peristyylipuutarhan omistajat kehittivät myös rikkaimmista eroavia keinoja näyttää omaa varallisuuttaan. Ainoita antiikin maailman innovaattoreita eivät siis olleet sokrateet, arkhimedeeet, aristoteleet, catot, cicerot ja ptolemaiokset vaan myös – meille nimettömäksi jääneet – yläluokan ulkopuolella olevat henkilöt kehittivät omalla tavallaan roomalaista yhteiskuntaa.

Luettavaa

Allison, P. (2004) *Pompeian households: an analysis of the material culture*. Los Angeles: The Cotsen Institute of Archaeology University of California.

Ciarallo, A. (2012) *Gli spazi verdi dell'antica Pompei*. Roma: Aracne Editrice.

Jashemski, W. (1979) *Gardens of Pompeii Herculaneum and the villas destroyed by Vesuvius*. New York: Aristide D. Caratzas.

Simelius, S. (2018) *Pompeian peristyle gardens as a means of socioeconomic representation*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. E-thesis: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4432-4>.

Tuori, K. & Nissin, L. (toim.) (2015) *Public and private in the Roman house and society*. Journal of Roman Archaeology suppl. 102.

Wallace-Hadrill, A. (1994) *Houses and Society in Pompeii and Herculaneum*. Princeton: Princeton University Press.

Zanker, P. (1998) *Pompeii: public and private life*. Translated by D. Schneider. London: Harvard University Press.

Casa degli Amorini doratiin
peristyylipuutarha.
Kuva: Samuli Simelius.